

Monika Zioło

POZYCJA BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH NA TLE INNYCH INSTYTUCJI SEKTORA BANKOWEGO W POLSCE I WYBRANYCH KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

1. Definicja i kryteria klasyfikacji banków w Polsce

„Bank” – nazwa ta pochodzi z języka włoskiego „banco”, czyli ławka, kontuar, przy którym pracowali włoscy handlarze pieniędzmi.

Współcześnie rolę banków można określić następująco¹:

- są one przedsiębiorstwami, które przejmują szereg czynności finansowych z jednostek gospodarczych i gospodarstw domowych,
- są instytucjami do transformacji ryzyka oraz terminu przy przyjmowaniu wkładów oraz udzielaniu kredytów.

Tradycyjne definicje określają bank jako przedsiębiorstwo usługowe, którego działalność polega wyłącznie na udzielaniu kredytów i zdobywaniu środków potrzebnych do ich sfinansowania. Taką właśnie definicję banku proponują Ł. Gęsicki i M. Gęsicki w słowniku terminów ekonomiczno-prawnych. Określają oni bank jako „podmiot gospodarczy, instytucję, której głównym zadaniem jest gromadzenie środków pieniężnych, prowadzenie działalności kredytowej w celu przeistoczenia funduszy wolnych w fundusze funkcjonujące, organizowanie rozliczeń oraz obsługa obiegu pieniądza”².

---

¹ W.L. Jaworski, Z. Krzyżkiewicz, B. Kosiński, *Banki – rynek, operacje, polityka*, Warszawa 2001, s. 9.

² Ł. Gęsicki, M. Gęsicki, *Słownik terminów ekonomiczno-prawnych*, Łódź 1996, s. 14.

Definicja ta nie uwzględnia jednak faktu, iż banki są organizacjami zatrudniającymi ludzi, których kwalifikacje i motywacje wyznaczają sukces przedsiębiorstwa bankowego.

Inna definicja pokazuje rodzaje działalności bankowej z punktu widzenia klientów banku. Uwzględniając to kryterium można powiedzieć, że bank, to przedsiębiorstwo, które zaciąga i udziela kredyty, świadczy usługi w obrocie pieniężnym, kredytowym i kapitałowym oraz oferuje inne usługi.

Prawo natomiast definiuje bank jako instytucję uprawniającą do określonych operacji bankowych, lub instytucję wykonującą czynności bankowe. W prawie polskim mamy do czynienia z pierwszym określeniem, które mówi, że „Bank jest osobą prawną utworzoną zgodnie z przepisami ustaw, działającą na podstawie zezwoleń uprawniających do wykonywania czynności bankowych, obciążających ryzykiem środki powierzone pod jakimkolwiek tytułem zwrotnym”³.

Prawo bankowe obejmuje dwie grupy operacji bankowych⁴:

- czynności bankowe zastrzeżone wyłącznie dla banków *sensu stricto* (tj. udzielanie kredytów, gwarancji, przyjmowanie wkładów, emitowanie bankowych papierów wartościowych),
- czynności bankowe *sensu largo*, które mogą wykonywać zarówno banki jak i podmioty niebankowe (udzielanie pożyczek, nabywanie i zbywanie wierzytelności, operacje czekowe i wekslowe, poręczenia).

W polskim systemie bankowym można wyróżnić sześć grup banków.

Pierwszy rodzaj – **bank centralny** – reguluje obieg pieniądza w kraju, udziela kredytów dla rządu, obsługuje dług państwowy, dba także o stabilność kursu narodowej waluty, reguluje wielkość tworzonego przez banki operacyjnego pieniądza bankowego.

Dwie kolejne kategorie: **operacyjne i specjalne** są bankami komercyjnymi. Banki te świadczą usługi w zakresie obrotu gotówkowego i bezgotówkowego, są także przedsiębiorstwami, których głównym celem jest osiągnięcie zysku.

W grupie banków **operacyjnych** można wyróżnić banki depozytowo-kredytowe, które koncentrują się na działalności kredytowej i rozliczeniowej, oraz banki inwestycyjne, które koncentrują środki na finansowanie inwestycji. Pozyskują one niezbędne fundusze na inwestycje z wkładów od klientów, w drodze emisji obligacji, czy też przyjmowania lokat innych banków.

---

³ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r., *Prawo bankowe*, Dz.U. z 1997 r. Nr 140, poz. 939, art. 2.

⁴ W.L. Jaworski, *Bankowość podręcznik akademicki*, Warszawa 2003, s. 34.

Banki **specjalne**, hipoteczne, prowadzą sprzedaż listów zastawnych, za uzyskane środki udzielają pożyczek pod zastaw nieruchomości.

Kasy oszczędnościowe, których działalność powiązana jest z działalnością małych przedsiębiorstw, gospodarstw domowych, niekiedy także samorządów, mogą prowadzić działalność w zakresie prawa bankowego. Zakładają je samorzady, dlatego też część zysków przekazywana jest do kasy gminy.

Parabanki to instytucje świadczące podobne usługi jak banki, jednakże nie podlegają one nadzorowi bankowemu, nie posiadają także licencji, głównie są one pośrednikami między bankami a drobnymi kredytobiorcami.

Ostatnią grupę stanowią **spółdzielnie kredytowe**. Są to instytucje, które udzielają drobnym kredytów zorganizowanych na zasadach spółdzielczych. Cechą charakterystyczną tych instytucji jest solidarna odpowiedzialność materialna kredytobiorców (członków spółdzielni).

W porównaniu z krajami o rozwiniętej gospodarce rynkowej w Polsce nasycenie rynku usługami bankowymi jest dużo mniejsze. Analiza rozwiniętych gospodarek rynkowych wskazuje, że w przyszłości polski system bankowy zostanie zdominowany przez kilka dużych banków. Będą to banki o charakterze uniwersalnym, głównie z udziałem kapitału zagranicznego, oferujące kompleksowy zakres usług. W ich otoczeniu będą jednak działały banki lokalne i specjalistyczne, które będą miały charakter niszowy.

2. Miejsce banków spółdzielczych wśród instytucji finansowych na świecie

Globalizacja i liberalizacja rynków finansowych prowadzi do wykształcenia się różnego typu instytucji finansowych. Obok międzynarodowych instytucji o zasięgu globalnym funkcjonują banki niszowe świadczące usługi na potrzeby społeczności lokalnej. W tabeli nr 1 przedstawiono pozycję banków spółdzielczych pośród innych instytucji finansowych. Najpoważniejszą konkurencją dla tych banków w walce o nadwyżki finansowe gospodarstw domowych, samorządów lokalnych oraz przedsiębiorstw są banki zagraniczne, zwane także bankami globalnymi.

Działalność instytucji finansowych, a więc i banków w krajach Unii Europejskiej, regulowana jest głównie przepisami każdego z krajów członkowskich. Jednakże kraje te zobowiązane są do dostosowania prawodawstwa do unijnych standardów. Unijne dyrektywy w tym zakresie mają ogromne znaczenie dla funkcjonowania jednolitego rynku. Pomimo wspólnego odniesienia, rozwiązania

prawne regulujące funkcjonowanie systemu bankowego w poszczególnych krajach członkowskich nie są takie same, wynikają między innymi z różnic w systemach podatkowych oraz przepisach administracyjnych krajów należących do Unii. W przyszłości rynki finansowe jeszcze bardziej zbliżą się do siebie, głównie ze względu na wprowadzenie unii monetarnej, do której już w chwili obecnej należy 12 krajów.

TABELA 1. Pozycja banków spółdzielczych pośród innych instytucji finansowych

Rynki docelowe	Rynek lokalny	Rynek krajowy	Międzynarodowy rynek międzybankowy
Banki zagraniczne			Banki globalne
Banki krajowe		Duże banki krajowe, banki pocztowe	
Banki lokalne	Banki spółdzielcze, banki komunalne		

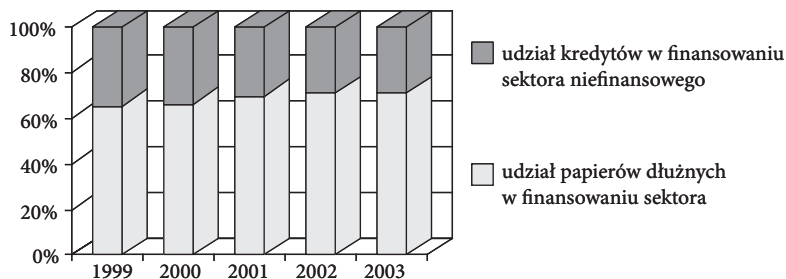
Źródło: Opracowanie własne.

System finansowy krajów obszaru euro w dalszym ciągu jest silnie powiązany z funkcjonowaniem banków, co określa się jako system bankowo zorientowany (bank-oriented financial structure), zwany jest on także systemem niemieckim lub kontynentalnym. Obecnie jednak europejskie systemy zaczynają dostosowywać się do systemu angloamerykańskiego, który charakteryzuje się zorientowaniem na rynek kapitałowy.

Przedstawione wykresy 1, 2 i 3 prezentują różnice w sposobie finansowania przedsiębiorstw w Europie i Stanach Zjednoczonych. W USA największą rolę odgrywa emisja papierów dłużnych, których znaczenie w niewielkim stopniu wzrosło w ostatnich latach, w ten sposób przedsiębiorstwa pozyskują 70% kapitałów obcych.

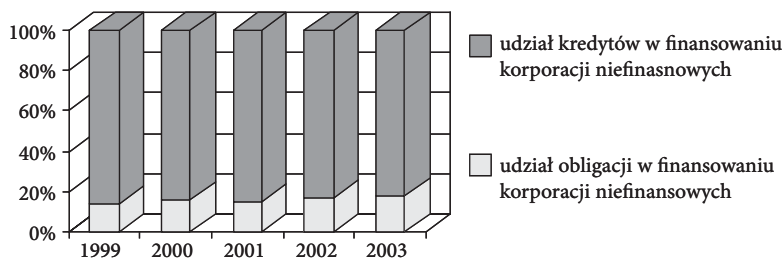
W Polsce, podobnie jak w krajach Unii Europejskiej najistotniejszym źródłem finansowania rozwoju firm są kredyty, których udział przekracza 85%. W krajach UE w ostatnich latach obserwuje się niewielki wzrost wykorzystania obligacji w finansowaniu przedsiębiorstw. Tendencje rynkowe wskazują bowiem, że przedsiębiorstwa oraz władze publiczne coraz częściej poszukują środków bezpośrednio na rynku finansowym. Zdaniem A. Greenspana, rynek obligacji może być „kołem zapasowym” w czasach, gdy banki ograniczają swoją działalność kredytową. Przeciwnicy tego stanowiska twierdzą, że osłabienie akcji kredytowej obniża zaufanie do gospodarki, co utrudnia obrót papierami wartościowymi. Badania G. Jianga,

WYKRES 1. Struktura finansowania sektora niefinansowego w USA (w %)

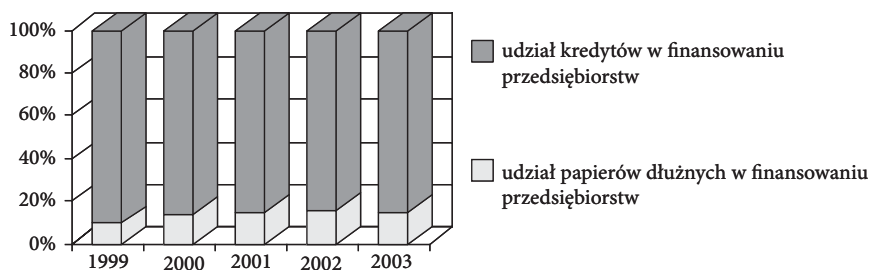
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: R. Walkiewicz, *Banki na rynku kapitałowym w Polsce*, Fundacja Edukacji i Badań Bankowych, Warszawa 2004, s. 26.

WYKRES 2. Struktura finansowania korporacji niefinansowych w UE (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Statistic Pocket Book*, 2004.

WYKRES 3. Struktura finansowania przedsiębiorstw w Polsce (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: NBP, 2004.

N. Tanga i E. Law⁵ wykazały istnienie silnej korelacji pomiędzy emisją papierów dłużnych i działalnością kredytową. Twierdzą oni, że ze względu na dążenie krajów UE do rozwiązań obowiązujących w gospodarce amerykańskiej w ramach „Strategii Lizbońskiej” rozwijał się będzie rynek kapitałowy, co spowoduje wzrost udziału dłużnych papierów wartościowych w finansowaniu przedsiębiorstw. O zachowaniu klientów na obu rynkach będzie decydowała cena kredytu i papierów dłużnych. Wiele firm zachowa swoje kontakty z bankami korzystając z ich systemu płatniczego, linii kredytowych oraz możliwości restrukturyzacji wierzytelności w przypadku problemów finansowych.

Pojawienie się euro jest ważnym czynnikiem przyspieszającym proces zmian na rynku finansowym w UE, a więc także i w systemie bankowym. Dodatkowo wejście Polski do struktur Unii przyspieszyło napływ konkurencji wynikający ze swobody osiedlania się jak i swobody świadczenia usług. Biorąc pod uwagę wymienione czynniki dla wielu banków spółdzielczych bardzo istotne jest rozpoczęcie działalności w nowych dziedzinach, w tym zwłaszcza internetowej. Wymaga to jednak wysokich nakładów związanych z inwestowaniem w nowoczesne bankowe technologie informatyczne, co w wielu przypadkach skłania banki spółdzielcze do poszukiwania partnerów, głównie na rynku krajowym. Nasila to procesy fuzji i przejęć, ale również przyczynia się do zawierania różnych porozumień o współpracy oraz tworzenia instytucji mających na celu np. wspólne zarządzanie aktywami. Proces konsolidacji banków spowodowany jest także rosnącą konkurencją ze strony instytucji niebankowych. Przewiduje się, że już w niedalekiej przyszłości na rynku Unii Europejskiej ukształtują się trzy grupy podmiotów finansowych świadczących usługi bankowe:

- około 10 instytucji działających na skalę europejską,
- instytucje o zasięgu regionalnym lub lokalnym,
- instytucje działające w niszach rynkowych.

Na uwagę zasługuje fakt, że w trzech największych krajach Unii Europejskiej działają całkowicie odmienne rozwiązania w zakresie systemu finansowego, co zaprezentowano w tabeli 2. Kraje członkowskie mają bowiem dużą swobodę w kształtowaniu swoich własnych instytucji finansowych i w dostosowywaniu ich do wymogów swojego kraju. Pomimo zróżnicowanego udziału, widać wyraźnie, że w każdym kraju jest miejsce dla instytucji zbliżonych do banków spółdzielczych.

---

⁵ J. Hawkins, *Bond markets and banks in emerging economies*, [w:] *The development of bond markets in emerging economies*, „BIS Paper” no 11, June/July 2002, s. 44.

TABELA 2. Struktura systemów bankowych Francji, Niemiec i Wielkiej Brytanii z uwzględnieniem ich udziału w ogólnej sumie aktywów sektora bankowego

Wyszczególnienie	Niemcy	Francja	Wielka Brytania
Banki komercyjne	16,32% w tym: – „wielka piątka”: – Deutsche Bank, – Dresdner Bank, – Commerzbank, – Bayerische Hypo- und Vereinsbank, – Deutsche Postbank	40,65% – BNP, Credit Lyonnais, Societe Generale – Inne, w tym: AFB	61,4% HSBC (Midland), National Westminster – Clearing banks – Merchant banks
Banki spółdzielcze	61,65% – Spółdzielnie kredytowe – Regionalne instytucje spółdzielni kredytowych (3,7%)	42,02% – Credit Agricole – Banques Populaires – Credit Mutuel – Credit Cooperatif	36,7% (9,4%) – Towarzystwa budowlane
Banki oszczędnościowe	22,03% – Sparkassen (11,2%) – Landesbank (10,83%)	17,33% – Kasy „Ecureuil”	1,9% – National Saving Bank

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Blue Book incorporating 2003 figures – EU countries*, ECB, 2004, s. 94, 61, 133.

Rozwój spółdzielczości bankowej w Europie doprowadził do ukształtowania się kilku potężnych grup bankowych. Prawie półtorawiekowa tradycja działalności spółdzielni i banków spółdzielczych w różnych krajach wykształciła różne modele organizacyjne, oparte na podobnych, ale zmiennych w czasie i przestrzeni zasadach⁶. Modele te dadzą się podzielić na trzy grupy:

- model federacyjno-sieciowy, który powstał w wyniku ewolucji systemów typu Raiffeisena i niemieckich Volksbanków, a występuje w Austrii, Belgii, Francji, Niemczech i Holandii,
- model atomistyczno-konkurencyjny, do którego zaklasyfikowano spółdzielczość bankową w takich krajach, jak: Hiszpania, Szwajcaria, Wielka Brytania, Włochy,

⁶ J. Szambelańczyk, *Banki spółdzielcze w procesach zmian systemowych*, Poznań 2006, s. 105–107.

- model hybrydowy łączący cechy dwóch poprzednich modeli, wyróżniający się luźniejszymi związkami pomiędzy członami grupy, zdaniem J. Szambelańczyka charakterystyczny dla organizacji spółdzielczej w Polsce.

Specyfikę modeli federacyjno-sieciowego i atomistyczno-konkurencyjnego zaprezentowano w tabeli 3.

TABELA 3. Modele bankowości kredytowej

Model federacyjno-sieciowy	Model atomistyczno-konkurencyjny
Banki są jednostkami sieci i posiadają jednolity wizerunek i logo	Banki funkcjonują jako niezależne podmioty
Bank zrzeszający pełni funkcję pomocniczą i nie konkuruje z bankami zrzeszonymi	Zakres usług banku wyższego rzędu jest ograniczony
Banki nie konkurują ze sobą	Nie ma ograniczeń w konkurowaniu
Banki wyższego szczebla nie prowadzą działalności detalicznej	Nie ma ograniczeń
System działa w trzech pionach <ul style="list-style-type: none"> – monitoringu i kontroli – operacyjno-biznesowym – reprezentacji polityczno-samorządowej członków 	Banki wyższego rzędu mają ograniczone uprawnienia kontrolne lub w ogóle nie kontrolują, pełniąc funkcję przedstawicielską

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J. Szambelańczyk, *Banki spółdzielcze...*, op.cit, s. 105–107.

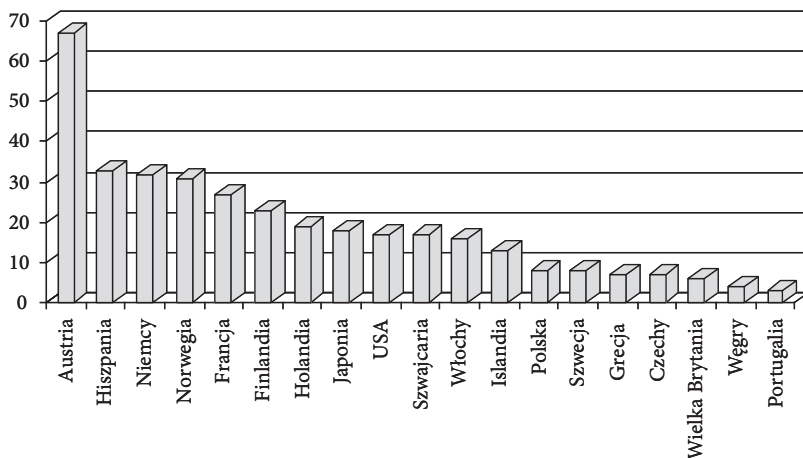
We wszystkich państwach działalność banków spółdzielczych kierowała się zasadami subsydiarności, regionalizacji i solidarności, które umożliwiały uzyskanie kompromisu pomiędzy niezależnością zrzeszanych banków a podporządkowaniem się ogólnie obowiązującym regułom działania. Jednocześnie w różnych krajach organizacja bankowości spółdzielczej opierała się na jednym z dwóch typów struktur organizacyjnych:

1. Strukturze dwustopniowej, gdzie pierwszy szczebel stanowią banki lokalne, a kolejny banki pełniące rolę banku krajowego (zrzeszającego). Takie rozwiązania są charakterystyczne dla banków funkcjonujących głównie w krajach o niewielkiej powierzchni, tj. Holandii, Belgii, Danii. Taką strukturę spotyka się również w takich krajach, jak Finlandia, Hiszpania i Niemcy, w których początkowo obowiązywała struktura trzyszczeblowa i gdzie w ramach podnoszenia efektywności systemu starano się wyeliminować pośredników.

2. Strukturze trójszczeblowej przedstawiającej powiązanie banków lokalnych, regionalnych i banku krajowego. Organizacja tego typu funkcjonuje w Austrii, Francji, Włoszech, Szwajcarii, Szwecji⁷.

WYKRES 4. Udział organizacji spółdzielczych (banki spółdzielcze i banki oszczędnościowe) w aktywach sektora bankowego w krajach OECD w 2000 roku (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Financial Liberalization in Austria: Why so smooth?*, [w:] *Financial Stability Report*, Oesteriche National Bank, 2004, s. 113.

Niezależnie od struktury organizacyjnej sektora spółdzielczego udział banków działających na zasadach spółdzielczych w aktywach sektora bankowego w krajach Unii Europejskiej waha się w przedziale 4%–67%, szczególną rolę odgrywa w Austrii, Niemczech, Hiszpanii i Norwegii gdzie udział instytucji spółdzielczych w aktywach sektora bankowego przekracza 30%⁸ (wyk. 4).

⁷ A. Alińska, *Bankowość spółdzielcza w krajach Unii Europejskiej*, Warszawa 2002, s. 38.

⁸ D. Czykier-Wierzba, *Bankowość spółdzielcza w krajach Unii Europejskiej*, „Wspólnoty Europejskie” 2000/10, s. 42.

Summary

This paper presents role and position of Cooperative banks in Poland and European Union Countries. In presented countries works two type of structure. First double stage structure with local banks affiliated with one domestic bank, which function in Spain, Netherlands and Denmark. Another one is three stage structure with local banks, regional banks and domestic banks. Currently most association reduce regional banks which helps lowered cost. They played very important role in development of rural areas in many countries especially in Spain, Austria and Germany. Market share in total assets of banking sector was on the level above 30%.